

նոյն բառի այլ-ը մի դէպքում փոխւում է մի ուրիշ դէպքում մնում է անփոփոխ:

Այս հանգամանքը շատ մեծ նշանակութիւն ունի լեզուի հետազոտութեան համար եւ երբ ասում ենք «լեզուական օրէնք», «հոլովութի կանոն» — միշտ պէտք է նկատի ունենանք այս հանգամանքը:

* * *

Մեր յայտնած դադափարները լեզուի փոփոխութեան մասին՝ շատ պարզ են եւ հասկանալի եւ հաւանօրէն այդ պարզութեան պատճառով մոռացւում են շարունակ: Ինչպէս պարզ է, որ ամենքս պիտի մեռնենք, բայց հազիւ թէ տարին մի քանի անգամ յիշում ենք այդ մասին:

Մեր հիմնական հայեացքն այս մասին, թէ լեզուն փոփոխական երեւոյթ է՝ ինքնին թելադրում է հետազոտութեան որոշ եղանակ: Գրի առնուած լեզուն, ինչպէս մի դարաւոր ծառ, կարելի է կտրել ու հետազոտել հորիզոնական հատածներով: առնել յաջորդական դարերի զբաղանդութիւնը — Ե., Զ., Է., Ը. եւ այլ դարերի — եւ դատ-դատ հեղինակների լեզուն ուսումնասիրելով՝ կազմել նրանց քերականութիւնն ու բառգիրքը եւ այդ հիման վրայ յօրինել Զ., Է., Ը., Թ. եւ այլ դարերի հայոց լեզուի քերականութիւններ: Այնուհետեւ տարբեր դարերի քերականութիւններն իրար հետ բաղդատելով՝ կազմել մեր լեզուի բաղդատական եւ պատմական քերականութիւնը:

Հետազոտութեան այս կարգը մեզ կը տայ ամէն մի դարի հայոց լեզուի կացութիւնը, կայուն վիճակը: Իսկ պատմական քերականութիւնը մեզ կը տայ տարբեր դարերի կացութեանց շարքը, լեզուի փոփոխութեան յաջորդական փուլերը: Նա մեզ կ'ասի, թէ լեզուական որեւէ ձեւ ո՞ր դարին յատուկ էր. հոլովումն ու խոնարհումը ի՞նչ կերպարանք ունէր այս ու այն դարում. այս ու այն բայերը ի՞նչ հոլովով էին ինդեր առնում մէկ եւ միւս դարում եւ շարաւարտութեան կարգն ի՞նչպէս էր յաջորդական դարերի ընթացքին:

Այս սահմանների մէջ քերականութիւնը նկարագրակում է. նա մեզ ասում է, թէ կացութիւնն ի՞նչպէս է այսօր եւ ի՞նչպէս էր երէկ: Նա պատասխանում է ի՞նչպէս» հարցումին:

Նա լեզուի բնապատմութիւնն է եւ բրածաբանութիւնը:

Նկարագրել որեւէ երկրի այսօրուան կենդանիներն ու բոյսերը եւ նոյն երկրի բրածոյ բոյսերն ու կենդանիները — մտաւորական նոյն աշխատանքն է պահանջում: Գիտունը դիտում է, դիտածը խմբում եւ յօրինում ընդհանուր պատկերը կացութեան: Նոյն աշխատանքն է կատարում եւ այն գիտունը, որ դիտում է այսօրուան կամ անցեալ դարերի լեզուն եւ դիտածի հիման վրայ յօրինում ներկայ կամ անցեալ կացութեան պատկերը: Մա գիտութեան առաջին քայլն է եւ առանց այդ նախնական աշխատանքի անհնարին է առաջ շարժուել:

Սակայն, բնապատմութեանը յաջորդած է կենսաբանութիւնը, որ ձգտում է եղածը մեկնել, բացատրել. նա ձգտում է պատասխան տալ «ինչո՞ւ» հարցումին: Նա չի գտնում իմանալով, որ տղամարդը մօրուք ունի, իսկ կինը ոչ. նա աշխատում է իմանալ, թէ ինչո՞ւ այդպէս է:

Լեզուի բնագաւառում կենսաբանի հետաքրքրութիւն ունի այն մարդը, որ չի գտնում իմանալով թէ միեւնոյն դասական «հայր» բառը արեւմտեան բարբառներում այսօր դարձած է «հար», իսկ արեւելեան բարբառներում՝ «հէր». նա աշխատում է պարզել, թէ ինչո՞ւ համար այդպէս է կացութիւնը:

Իմ նպատակն է այս կարգի խնդիրներ յուզել եւ նրանց պատասխանը գտնելուն հետամուտ լինել: Ինձ թւում է, որ շատերի համար կարող է հետաքրքրական լինել այս աշխատանքը: Պարզել միջինը զբաւիչ է մարդու համար. մի տեսակ ճամբորդութիւն է անկոխ աշխարհների մէջ, ուր ամէն քայլափոխին նոր տեսարան է բացւում մարդու առջեւ:

Ինձ թւում է, որ կը լինեն ընթերցողներ, որ կը հետեւեն իմ խաբխափումներին եւ կ'ուրախանան ինձ հետ, եթէ յաջողիմ գիտեր անել:

Այս հետազոտութեան ընթացքին ես իբր հիմնական եւ ղեկավար սկզբունք ունիմ լեզուների փոփոխութեան անվիճելի փաստը: Լեզուի դարաւոր հոլովոյթը այն հիմնական սկզբունքն է, որ շարունակ, արթուն պահակի պէս՝ հսկելու է յետագայ աշխատանքին: